

N. D. Praslov, *Ранний палеолит Северо-Восточного Приазовья и Нижнего Дона*, în *МИА*, nr. 157, Editura „Найка”, filiala Leningrad, 1968, 154 p. și 89 figuri (în limba rusă).

Într-o serie de cinci capitole (I—V), autorul expune și discută principalele probleme legate de paleoliticul inferior și mijlociu din Cîmpia Rusă, aducînd date noi importante în această privință și formulînd o serie de concluzii ce ni se par valabile.

În capitolul I, *Istoricul cercetărilor*, autorul subliniază faptul că toate descoperirile paleolitice din zona nord-estică a Mării de Azov și de pe Donul Inferior sînt de dată relativ recentă, oglîndind activitatea mai multor geologi și arheologi; autorul, prezintă în principal rezultatele cercetărilor proprii, desfășurate în timpul a șase campanii de săpături, începînd din 1959.

În capitolul al II-lea, *Scurtă privire asupra istoriei geologice a spațiului nord-estic al Mării de Azov și Donul Inferior, în legătură cu istoria omului fosil*, pe baza studiilor geologice întreprinse de specialiști în zona respectivă și a analizelor de faună sînt prezentate puncte de vedere cu privire la condițiile de formare și la vîrsta celor patru terase de care sînt legate principalele descoperiri paleolitice.

Capitolul al III-lea, *Cele mai vechi stațiuni paleolitice din nord-estul Mării de Azov și de pe Donul Inferior și problema primelor locuiri în Cîmpia Rusă*, cuprinde prezentarea situației stratigrafice și a materialelor arheologice descoperite în așezările Besserghe-novka, Hreașci, Mihailovskoe, Gherasimovka și descoperirile de suprafață de la Ambrosievka și Veseloc, toate atribuite cu multă prudență, unor culturi premusteriene.

Bazat pe aceste descoperiri, ca și pe materialele atribuite paleoliticului inferior de la Luka Vrublevskaia în Ucraina, Slatina și Valea Dîrjovului în România și Vertesszöllös în Ungaria, autorul susține ideea populării Europei centrale și răsăritene în etapele timpurii ale antropogenezei. Cu acest prilej, autorul se ridică împotriva ipotezei anterior formulată de V. P. Liubin și susținută de E. I. Krupnov și S.N. Bibikov, ipoteză potrivit căreia Cîmpia Rusă ar fi fost populată pentru prima oară de musterieni veniți din părțile Caucazului.

Capitolul al IV-lea, *Stațiuni din epoca musteriană*, cuprinde o serie de observații cu privire la nivelul de dezvoltare al culturii în această epocă, perfecționarea tehnicii de cioplire a pietrei și a unor forme de unelte și arme apărute în etapele timpurii ale istoriei omenirii, după cum și apariția unor noi tipuri.

Musterianul este privit ca o epocă în decursul căreia s-au dezvoltat mai multe culturi arheologice cu trăsături specifice, ocupînd teritorii mai mult sau mai puțin întinse. Ocupîndu-se de materialele musterice din zona de la nord-est de Marea de Azov și de pe Donul Inferior, le pune în comparație cu cele contemporane din Donbas, Caucaz, Orientul Apropiat, centrul Cîmpiei Ruse, după cum și cu cele din zona subcarpatică, centrul și apusul Europei. În urma cercetărilor din 1959—1966, numărul descoperirilor musteriene a crescut; cu toate acestea, auto-

rul constată că în zona studiată rămâne un răstimp lung între aşezările din paleoliticul inferior şi cele musteriene, de aceea nu se poate vorbi încă de o legătură genetică între ele.

În continuare sînt prezentate materialele descoperite în principalele aşezări studiate în ultimii ani: Rajok I, II, III, Bokovo, Beglița, Levisadovka, Gherasimovka etc. Pe lângă un material litic foarte interesant, autorul subliniază importanța descoperirii unui dinte de om în stratul IV din aşezarea Rajok I. A. A. Zubov, care a studiat dintele, nu constată nici un fel de urme arhaice, fapt ce-l determină pe autor să pună din nou în discuție problema prezenței lui *Homo sapiens* în mediul musterian.

Vorbind despre materialele din aşezarea Beglițko, autorul se oprește mai mult asupra unui vîrf bifacial lung de 28 cm, reluînd o discuție purtată de mai mulți autori cu privire la originea acestui tip de uneltă care apare în medii și perioade diferite. În această problemă autorul se ridică împotriva ipotezei după care formele bifaciale reprezintă tradiții etnice. După părerea sa, reușita ciopririi unor astfel de piese este legată în primul rînd de calitatea materiei prime.

Capitolul al V-lea, *Unele probleme ale dezvoltării culturii și societății în paleoliticul timpuriu*, reprezintă o analiză generală a epocii musteriene, subliniindu-se faptul că în prezent s-a ajuns la concluzia unanim recunoscută și anume că termenul de musterian cuprinde un complex de grupe culturale, unele înrudite, altele cu origini complet diferite. Totodată, se subliniază faptul că determinarea vîrstei diferitelor complexe nu poate fi realizată numai pe baze tipologice, avîndu-se în vedere faptul că diferitele variante culturale se schimbă foarte puțin în timp. În cadrul acestei probleme, autorul readuce în discuție datarea diferitelor aşezări musteriene de pe teritoriul Uniunii Sovietice, subliniind importanța deosebită a analizei competente a poziției stratigrafice din fiecare aşezare.

De un deosebit interes este discutarea problemei organizării sociale în epoca amintită. Atît din materialele apărute pînă acum cit și pe baza ultimelor cercetări arheologice, autorul constată că pentru paleoliticul inferior e greu de făcut încă aprecieri substanțiale în acest domeniu; pentru musterian însă, se pot distinge, în linii generale, unele caracteristici. În legătură cu aceasta se ridică problema apariției organizației tribale. Autorul, bazat pe lucrările lui S. P. Tolstov, N. A. Butinov și alte concluzii ce se pot trage din studierea materialelor arheologice, conchide că pentru musterian nu poate fi vorba încă de organizații tribale, principala formă de organizare constituind-o un mic colectiv independent ce ocupa un teritoriu limitat, avînd legături permanente cu colective asemănătoare din apropiere. Prin legăturile lor, cultura materială a căpătat caractere comune, toate la un loc formînd o „comunitate etnoculturală”. În formularea autorului, prin „comunitate etnoculturală” trebuie să înțelegem „totalitatea diferitelor grupe de oameni cu trăsături comune în producția materială, care dovedesc legături directe sau indirecte pe teritoriul respectiv”, amintind că, în arheologia epocilor mai tîrziu asemenea comunități, cîteodată, sînt denumite „zone culturale”¹ sau „regiuni culturale”².

Indiciul de bază în asemănarea sau deosebirea diferitelor stațiuni, poate fi constituit, după autor, numai de către formele specifice de obiecte, care au o anumită tradiție de confecționare și nu trebuie neapărat să reprezinte un material de masă (exemplu, vîrfurile triunghiulare bifaciale în cultura Kostenki-Streletskaja).

În încheiere, autorul subliniază importanța descoperirii în ultimii ani a mai multor stațiuni arheologice premusteriene, cu o situație stratigrafică clară, fapt ce a permis precizarea populării teritoriului studiat încă în decursul paleoliticului inferior. Totodată se face un scurt comentariu asupra importanței apariției unor noi tipuri de unelte (nucleul pris-

¹ G. Kossina. *Ursprung und Verbreitung der Germanen in frühgeschichtlicher Zeit*, Leipzig, 1936, p. 21.

² A. H. Formozov, *Этнокультурные области на территории Европейской части СССР в каменном веке*, Moscova, 1959, p. 23.

matic și burinul) și tehnici de cioplire (cea levalloisiană), după cum și câteva considerații cu privire la trecerea de la musterian la paleoliticul superior. În această problemă, materialele care au stat la baza lucrării au permis autorului să conchidă că între musterian și paleoliticul superior se observă o legătură succesivă neîntreruptă, fapt stabilit și în multe alte zone.

Pe baza unor materiale puțin numeroase dar deosebit de interesante, care cuprind o epocă lungă din istoria societății, autorul a reușit să reia și să discute o serie de probleme în cercetarea paleoliticului, aducând o contribuție reală la cunoașterea răspândirii primilor locuitori în zona studiată.

Maria Bilitir

Jan Filip, *Manuel Encyclopédique de Préhistoire et Protohistoire Européenne*, vol. I [A—K], Praga Academia. Edition de l'Académie Tchecoslovaque des Sciences, 1966, 664 p., cu numeroase fig. în text, + XL pl. în afară de text.

Vol. II [L—Z], Praga, 1969, p. 665—1 756, cu numeroase fig. în text și pl. XLI—XCII în afară de text.

În anul 1969 a ieșit de sub teacurile Editurii Academice cehoslovace de științe din Praga, volumul al II-lea și ultimul al unei enciclopedii intitulată *Manuel Encyclopédique de Préhistoire et Protohistoire Européenne*.

Publicația menționată mai sus este condusă de către academicianul Jan Filip, profesor la Universitatea din Praga și directorul Institutului de arheologie al Academiei cehoslovace de științe.

Pornind de la faptul că cercetările arheologice au cunoscut mai ales în anii de după cel de-al doilea război mondial o vertiginoasă dezvoltare, de pe urma căreia au fost scoase la lumină noi documente privind cultura materială a diferitelor populații din Europa, autorul își propune ca aceste cuceriri științifice să fie aduse la cunoștința celor interesați prin scurte, dar dense articole, scrise de către cercetătorii cei mai indicați din țările respective, de preferință chiar de către descoperitori. Aranjarea lor în ordine alfabetică în cadrul Enciclopediei și ilustrarea cu materialul documentar strict necesar, desene sau fotografii, la care se adaugă o scurtă informare bibliografică, asigură pe cititor cu o documentare rapidă și competentă a problemei urmărite.

Sînt vrednice de reținut și semnalat unele inovații ce au fost introduse în această Enci-

clopedie, spre deosebire de altele similare. Este vorba de menționarea numelor de țări, precum și a localităților mai importante, capitalele diferitelor țări și orașele-centre culturale, sub care sînt pomenite toate instituțiile culturale, începînd cu cele universitare și sfîrșind cu cele muzeale. Cu această ocazie se dau și scurte, dar foarte prețioase informații cu privire la organizarea, conținutul, istoricul și personalul acelei instituții. Tot aici se menționează și publicațiile periodice, revistele, cu indicarea anilor de apariție. Dar inovația nu se rezumă numai la atît. Se mai adaugă și un alt element nou în cadrul Enciclopediei: la locul respectiv alfabetic general sînt inserate și numele arheologilor din trecut și cei actuali. Și, fapt important, în legătură cu fiecare din cercetători ni se dau și unele date esențiale: data și locul nașterii, studiile, titlurile științifice, instituția unde lucrează, funcția, specialitatea și o scurtă enumerare a principalelor lucrări.

România este bine reprezentată în această Enciclopedie prin nu mai puțin de 250 articole, privind toate culturile materiale care sînt expuse sub numele localității eponime.

Vrednic de remarcat este faptul că pe lângă nume de culturi ce au pătruns și rămas în nomenclatura europeană de specialitate (Boian, Vădastra, Cucuteni, Gumelnița, Gîlna,